

ковата конвенция принципи, цели и разпоредби от програмен тип като положителна стъпка в по-нататъшното утвърждаване правата на човека - включително на лицата, принадлежащи към национални малцинства, там където съществуват по обективни правни критерии. Като потвърждава готовността си и занапред на дело да осъществява на равноправна основа с всички държави - членки в Съвета на Европа гарантираните на всяка личност права и свободи, Р България заявява в съответствие с духа и съдържанието на Рамковата конвенция, че чужди национални малцинства на нейната територия няма и по тази причина тя не може да бъде прилагана по отношение на Р България.

Недопустимо е присъединяването на Р България към Рамковата конвенция за защита на националните малцинства да накърни, по какъвто и да е начин, суверенното право на българския народ да определя, в съответствие с международните договорености, подходящи правни и други средства за осъществяване на залегналите в тях положения.

панorama

ЕТНОМАЛЦИНСТВЕНИ АСПЕКТИ В БЪЛАГАРО-РУМЪНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

Д-р *Благовест Нягулов**

Етно-малцинствените аспекти не са определящи за отношенията между България и Румъния в наши дни. Интересът към темата се поражда от значителното място, което те са заемали в двустранните отношения в миналото и от реалните, или потенциални възможности за тяхното все по-силно проявление в бъдеще.

Българо-румънските отношения се формират и развиват в процеса на продължаващото от векове съжителство и съседство на двете общности и държави по долното течение на река Дунав. Миграционните движения на север и на юг от голямата река и постоянните контакти са предпоставки за взаимни влияния и сближаване, но и за разграничаване и конфликти. Процесите на създаване на отделни етноси и на модерни нации при българи и румънци са взаимно свързани и не се извършват на конфронтационна основа. Геополитическата обвързаност на населяваните територии, общата православна религия, интензивните стопански и културни връзки и особено общите политически интереси за национално-държавна еманципация спрямо Османската империя обуславят позитивния дух в двустранните отношения до 1878 г. От друга страна, спецификите в историческото битие, възходът на етно-териториалния национализъм и намесата на великите сили създават условия за противопоставяне. Тази тенденция се проявява след Руско-турската война от 1877-1878 г., в резултат на която се възстановява българската държавност, а Румъния придобива пълната си независимост. Двустранните отношения през следващите години до края на Втората световна война са белязани предимно от държавно-политическо съперничество за надмощие и противоречия по териториални и малцинствени въпроси, които пораждат враждебност и конфликти. Централно място в тях заема спорът за принадлежността на Добруджа, а най-неблагоприятно и трайно отражение има противопоставянето по време на Втората балканска и Първата световна война. В условията на комунистическите режими етно-националните проблеми в двете държави и в двустранните отношения са идеологически манипулирани, или принудително "замразени". Демократизацията след колапса на тези режими е съпроводена с активизиране на

* Авторът е историк, д-р на науките, научен сътрудник в Института по история към БАН

етно-политическите процеси както в средите на доминиращите етнически нации, така и сред етническите малцинства.

Етническите проблеми в България и Румъния имат съществена роля в периода на преход към демокрация след 1989 г. Етно-демографските структури на двете страни имат сходни пропорции: в България етническите малцинства съставляват около 14,2 % от цялото население, а в Румъния съответно - около 10,6 % (според пребояванията от 1992 г.). Те се отличават с наличието на една голяма етно-малцинствена общност - съответно на етническите турци в България (около 9,7 %) и на етническите унгарци в Румъния (около 7,1%), които има родствени връзки с гранична държава - съответно Турция и Унгария. Отношенията на етническите мнозинства с тези малцинства са исторически обременени след "смяната на ролите" в миналото и от взаимни негативни стереотипи. Падането на тоталитарните режими и в двете държави е провокирано и от реакцията срещу асимилационната политика, провеждана с т. нар. "възръден процес" спрямо българските турци и т. нар. "систематизация на селата", засягаща унгарците в Трансилвания. И в двете страни, след 1989 г. доминираща остава исторически утвърдилата се концепция за етно-националната унитарна държава, в която не се допускат автономни териториални образовани, а официален е езикът на мнозинството от населението - съответно български и румънски. Национализът на етническите мнозинства - българи и румънци е насочен предимно навътре и се основава съответно на антитурски и антиунгарски негативни стереотипи. Националистическите чувства и нагласи се манипулират и използват за политически цели от страна на силите-наследници на бившите комунистически партии, които и в България, и в Румъния запазват доминиращите си позиции в управлението през първите години на прехода.

В съответствие с историческите предпоставки, етническият национализъм в Румъния упражнява по-силно въздействие върху широките слоеве на мнозинственото население. Докато след 1989 г. в България националистическите партии на мнозинството имат по-ограничено влияние, в Румъния те придобиват силни позиции в централните и местните органи на властта. От друга страна, има определени различия в поведението на политическите структури на двете най-многочислени малцинства, които се дължат както на исторически обусловения статус на общностите, така и на съвременната интензивност на следваната спрямо тях политика от съответната им родствена държава. Докато Движението за права и свободи - партията на етническите турци и мюсюлманите в България, води по-умерена политика, която се съобразява с реалностите и конституцията, в средите на Демократическия съюз на унгарците в Румъния се развиват процеси на радикализация, изразяващи се в неприемане на действащата румънска конституция и искания за различни форми на автономия, включително и териториална. При тези отношения между мнозинство и

малцинство, чиито национализми взаимно се провокират, може да се обясни защо междуетническото напрежение в Румъния през първите години на прехода е по-силно отколкото в България. Положението търпи положителна промяна след скорошното идване на власт и в двете страни на демократични и реформаторски политически сили.

По отношение на ангажираност със законодателно регламентиране и политика спрямо вътрешните малцинствени реалности Румъния изпреварва България. Силен стимулатор за това са проявяваните от политическите представители на организираното унгарско малцинство по-радикални автономистки тежнения, както и междуетническите кризи в районите със смесено население. Законодателната и политическата дейност на румънските управляващи кръгове е насочена към тяхното неутрализиране. Тя удовлетворява претенциите на по-малките малцинствени етноси, които не излизат извън рамките на културно-просветните права, но не и тези на унгарското малцинство. В България се обръща по-малко внимание на регулирането на вътрешните междуетнически отношения, било заради по-умерения малцинствен "дразнител" и по-слабото междуетническо напрежение, било поради наслoenните страхове, че предоставянето на малцинствен статут ще увеличило сепаратизма на етническите турци и щи застрашило държавния суверенитет върху населяваните от тях територии. Политиката на българските правителства се изразява в практическо решаване на някои от най-болезнените проблеми, какъвто е този за възстановяване накърнените от предишния режим права на етническите турци и мюсюлманите, или в най-общото гарантиране на свободното етно-културно развитие на небългарските етноси.

И двете държави признават с новите си постtotalитарни конституции, приети през 1991 г., индивидуалните права и свободи на лицата, принадлежащи на етно-малцинствените общности на тяхна територия, но не и техни колективни права. Налице е обаче различие в терминологията: докато в България се използва понятието "етнически групи", в румънското законодателство се употребява утвърдилото се вече в международните документи понятие "национално малцинство". Историческият контекст не дава основания да се говори за наличие на национални малцинства в границите на България, дотолкова до-колкото традиционно живеещите на българска територия малцинствени етнически групи не са част от други модерни нации, а само част от друг етнос.

Разлика има и по отношение на политическото представителство на малцинствата. Новата конституция на България изрично забранява образуването на политически партии на етническа, расова и верска основа. Тази забрана, която не е в съответствие с международните актове по проблемите на малцинствата, всъщност не изпълнява своето предназначение, като се има предвид ролята на Движението за права и свободи в българския политически живот. От друга страна, тя принуждава тази по същество малцинствена политическа партия да се отвори към обществото, включително и към етническите бълга-

ри. Новата румънска конституция не съдържа подобна забрана. Нещо повече, според нея и новите избирателни закони в страната, организациите на гражданите, принадлежащи към националните малцинства, които на избори не съберат необходимия брой гласове, за да бъдат представени в парламента, имат право на едно депутатско място, ако получат 5% от избирателната квота за един редовно избран депутат. При това обаче се поставя условие, според което, гражданите от едно малцинство могат да бъдат представени политически само от една организация. По този начин предоставеното специално право, залага основата на съперничества между различни организации от едно малцинство и създава условия за тяхното манипулиране в името на "външни" цели.

Институционната система в двете държави също отразява различния им подход към малцинствените проблеми. В България не се създават постоянни правителствени органи по решаване проблемите на вътрешните малцинства. Подобни функции изпълняват съветника, или Обществения съвет по етническите и националните въпроси към президента на Републиката, временно съществуващият Междуведомствен съвет по етническите въпроси и няколкото експерти по някои от малцинствените езици към просветното министерство. Пренебрегването на тази проблематика се потвърждава и от факта, че българската държава не отделя финансови средства от бюджета на изпълнителната власт за подкрепа на културата на малцинствените етноси в страната и за дейността на техните сдружения. Напротив, в Румъния се обръща голямо внимание на институционната система по проблемите на малцинствата и на тяхното финансиране. Специална Дирекция за малцинствата се формира към Министерството на културата. През 1993 г. се създава Съвет за националните малцинства, като консултативен орган към румънското правителство, в който участват представители на организираните малцинствени групи и на различни ведомства. Този орган подема инициативата за изработване и приемане на специален закон за националните малцинства в страната, като за целта са подгответи и депозирани няколко различни проекта. Управляващото понастоящем румънско правителство, в което е представена и партията на етническите унгарци, създава и Департамент за защита на националните малцинства, начело с министър-делегат - пост, който се заема от представител на унгарското малцинство. Чрез тези органи румънската държава отпуска ежегодни финансови помощи и субсидии за функционирането и дейността на неполитически малцинствени организации.

Освен вътрешно-малцинствените аспекти, етническата политика на България и на Румъния след 1989 г. съдържа и външни такива. Те са свързани с положението на задграничните родствени общности, предимно в съседните държави, и с оказваната им подкрепа. Подтисканият и манипулиран дотогава интерес към диаспората бележи бърз възход и на обществено, и на правителствено равнище. Особен акцент се поставя върху отношенията съответно с Ма-

кедония и с Молдова, където се намират най-компактните и многочислени общности с родствен произход, подложени на сходна принудителна денационализация през предходния исторически период. Но външните измерения на националния въпрос разпалват по-силно обществените и политическите страсти в Румъния, отколкото в България. По-силни са и изразяваните от различни среди в страната (включително и на правителствено равнище) тежнения за етно-териториално обединение, под което се разбира възстановяване границите на "Велика Румъния" от 1918 г.

За разлика от българската конституция, тази на Румъния обръща специално внимание на връзките с етническите сънародници в чужбина, задължавайки държавата да се грижи за запазване на тяхната етно-културна идентичност. И в двете страни се създава съответната институционна система за провеждане на политиката спрямо диаспората: в България - Агенция за българите в чужбина към Министерския съвет, а в Румъния - Дирекция "Отношения с румънците зад граница" към Министерството на външните работи. Тези органи имат сходни координационни функции, но една дирекция, която е част от външното министерство има по-голяма оперативност, отколкото правителствената агенция. В подкрепа на официалната политика в Румъния се явява Румънската културна фондация, създадена в 1990 г. и получаваща бюджетни средства с главна цел - укрепване на връзките с румънците зад граница и запазване на тяхната идентичност. И в двете страни се провеждат различни форуми на диаспората, отпускат се стипендии за обучение на студенти и т. н. Като цяло политиката на Румъния в тази сфера е по-централизирана, повече одържавена и по-добре финансирана, отколкото българската. При това, за разлика от българската, румънската политика спрямо "външните" сънародници може да се основава и на по-силни реципрочни вътрешни аргументи.

Дестабилизиращото отражение на междуетническите конфликти върху източноевропейските страни в условията на техния преход към демокрация, както и върху международния ред актуализира необходимостта от ефективни действия в тази насока. През последните години такива се обсъждат и предприемат в рамките на ООН (Комисията за правата на човека), Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, Съвета на Европа и Европейския съюз, като всяка една от тези междуправителствени организации има свой подход към "трънливия" проблем за малцинствата. Общите трудности са както от юридически характер - дефиниране на понятието "национално малцинство" и определяне на малцинствените права, така и с политически произход - сблъсване на двата противоположни подхода (интеграция или мултикултурност), признаване или не на колективни малцинствени права и на самите малцинства, съотношение между малцинствени права, териториален интегритет и национално единство. Своеобразен връх в усилията за постигане на някакво общо съгласие представлява Рамковата конвенция за защита на малцинствата, изработена от Съвета на Европа.

Параметрите на етническата политика определят позициите на България и на Румъния към международното регламентиране на малцинствените проблеми. На международни форуми, представителите и на двете страни се противопоставят на предоставянето на колективни права на малцинствата, както и на създаването на международен контролен орган за спазването на тези права. От друга страна, Румъния е по-отворена към възприемане на общоевропейските стандарти и тяхното прилагане във вътрешното законодателство. Това се потвърждава и от факта, че тя вече е подписала Рамковата конвенция, докато българската страна започва да обсъжда предприемането на този акт едва през последните месеци. В крайна сметка, и в двете съседни държави концепцията за мултикультурно гражданско общество трябва да се утвърждава занапред, в контекста на тяхната европейска интеграция.

Етно-формиращите и миграционни процеси през вековете, както и промените в държавните граници са причините за възникване на малцинствените групи на българите в Румъния и на власите в България. Историческите и съвременните измерения на тази проблематика дават основания за редица аналогии.

Преобладаващото население с български етнически произход на територията на съвременна Румъния се състои от потомци на българската диаспора, която се създава след изселване от българските земи на север от Дунав по време на османското владичество. Към тях следва да се добавят онези българи от Северна Dobруджа, които не са се изселили по силата на Крайовския договор след 1940 г., както и натурализираните по семейни, професионални и други причини българи от България. Днес това население съставлява две основни исторически формирани се и организирани в малцинствено отношение общности - тази на банатските българи, които са католици и тази на българите в Южна Румъния (областите Олтения, Мунтения и Dobруджа), които са предимно източно-православни. Тези групи на българската диаспора са обединени от общ етнически произход, говори, които са част от българската диалектна система, някои сходства в традиционната култура и предимно аграрния си характер, но се различават по географско разположение, вероизповедание, специфични диалектни и културни особености, историческа съдба и степен на етническо самосъхранение. Според преобладаващото на населението в Румъния от 1992 г. общият брой на лицата, които декларират българска националност е 9 935 души., или 0,04 % от цялото население. Преобладаващата част от тях - 7 737 души., насяват областта Банат. Тези цифри обаче не дават точна представа за числеността на малцинството, поради несъответствието между декларирана и фактическа идентичност.

Българите в Банат са най-старата етнически съхранила българска общност в Румъния и въобще сред българската диаспора. Тя се създава от изселилото се на север от Дунав след погрома на Чипровското въстание от 1688 г. българско

католическо население от района на Чипровци, и от последвалите ги по-късно "павликяни" - също българи-католици от крайдунавските селища между Свищов и Никопол. След заселването му в Банат през 1738 - 1741 г. това население живее в границите на Австро-Унгария (Хабсбургска империя (от 1868 г. - Австро-Унгария), а при подялбата на Банат между Румъния и Югославия след Първата световна война основните негови селища попадат в границите на румънската държава. Пъстрата етнодемографска структура и високото стопанско и културно развитие на областта, специалните привилегии, с които са се ползвали и по-слабият асимилационен натиск, на който са били подложени, и особено въздействието на католическата църква и религия обуславят просперитета и доброто етническо самосъхранение на малобройната общност на банатските българи. От друга страна, продължителната откъснатост от метрополията, католическото вероизповедание и самобитната култура, която притежава и своя писменост, ги обособява в една етно-малцинствена група, която има сила воля за запазване на своята самостоятелност. Израз на това е използваният самоетнически "павликяни", или "българи-павликяни". Официалната статистика отразява сравнително точно броя на тази малцинствена група.

Много по-различна е съдбата на населението с български произход в румънските области Олтения и Мунтения. То мигрира на север от Дунава предимно в края на XVIII и началото на XIX в. след руско-турските войни, търсейки спасение от репресиите на османските власти и от кърджалийските размирици, както и по-изгодни стопански условия. Според официалния регистър на Влашкото княжество от 1838 г., когато преселванията в общи линии завършват, заселниците от българските земи наброяват 11 652 семейства, или до 100 000 души. Тяхната ускорена асимилация в румънската етническа среда се извършва под влияние на различни причини: незавършеното етно-национално формиране и бързата приспособимост на преселниците, общата православна религия на българи и румъни и липсата на богослужение и обучение на майчин език в селата, разпръснатостта на българските поселения и смесените бракове, засилването на румънския асимилационен натиск и влошаването на българо-румънските отношения, особено през първата половина на нашия век и т.н. Постепенната загуба на етноопределящия език и култура е последвана от формирането на ново "българо-румънско" битие и самосъзнание, чийто български компоненти се проявяват само при домашни и "безопасни" условия. Нясън дефинираната самоидентификация се изразява и в продължаващата употреба на самоетнически "сърби" - възприет от начина, по който румънците са наричали всички преселници от земите на юг от Дунава. Асимилационният процес и психологическите задръжки обясняват защо при официалното преобяване, деклариралите българска националност сред това население са по-малко от 2 000 души.

Също както етническите българи в Румъния, и етническите власи в България формират две обособени общности - тази на аромъните и тази на тимо-

ките и крайдунавските власи. Освен спрямо тях, използваният в страната етнически "власи" се отнася понякога и към румъноезичните цигани. Това, което свързва двете общности на власите е преди всичко общият произход на техните говори, спадащи към източно-романската езикова група, към която принадлежи и съвременният румънски книжовен език. Общо е и отношението на румънската държава към тях, като към "южнодунавски румънци", които са част от румънската етническа и национална общност. Между двете влашки общности обаче, има и съществени различия във връзка с произход, историческа съдба и култура. Също както и румънското пребояване, последното пребояване на населението в България от 1992 г. не дава точна представа за броя на населението с влашки етнически произход. В преброителните карти не са отделени графи за "власи", "арумъни", или "румънци", както и за съответния им език, но е предвидена свободна графа за невключени в списъка етноси. При това положение, броят на лицата, декларирали, че принадлежат към влашката етническа група е 5 159 души., а - на тези от румънската етническа група - 2 491 души., или общо 7 650 души. (0,09 % от цялото население).

Аромъните са потомци на автохтонното балканско население на траките, което е романизирани по времето на Римската империя (според гръцката теория за техния произход, те са романизирани елини). Те притежават свой език (говор), писменост и култура, които са близки, но не и идентични с тези на дако-румънците на север от Дунава, от които са част и крайдунавските власи в българските земи. От своя страна, аромъните в България се делят на две групи: уседнали (наричани още "цинци" в България и "македонорумънци" в Румъния), които са преселници от Вардарска Македония, установили се в днешните български земи през XIX и началото на XX в., и са се занимавали с търговия, занаяти, земеделие; и пастири (наричани "куцовласи" в България), които произхождат от планинската област Грамос в Северозападна Гърция и са схуманни скотовъдци до трайното им заселване през 50-те години на нашия век. Аромъните в българските граници в ново и най-ново време населяват селища по горното и средното течение на реките Струма и Места, както и в плавните Родопи, Рила и др. През годините след Първата световна война част от българските аромъни мигрира в Румъния (включително и в Южна Добруджа, от където по силата на Крайовския договор от 1940 г. отново се преселват в новите граници на румънската държава). Българското пребояване от 1926 г. регистрира 5324 арумъни, 3773 куцовласи и 1551 цинци. В наши дни техни организирани общности има в София, Благоевград, Дупница, Пещера, Ракитово и др., а самоидентификацията им е като "аромъни" - самостоятелен етнос, който е родствен с румънския.

Другата група на власите в българските земи в ново и най-ново време насялява крайдунавските райони предимно в най-северозападната част на страната при град Видин и река Тимок, както и при край градовете Лом, Оряхово-Никопол и Тутракан-Силистра. Макар че според някои румънски публикации,

това население също има автохтонен характер, според повечето изследователи на този проблем, произходит на тимошките и крайдунавските власи е преселнически. Техните общности се формират след емиграция от север на юг предимно през XVIII и първата половина на XIX в. поради икономически и политически причини: бягство от експлоатацията на едрите земевладелци (чохоките), както и от задължителната военна служба, въведена в Дунавските княжества през 1831 г. Власите са заселвани в обезлюдени от войни и размирици територии и са толериирани от османските власти като население, което е привикнало на по-голяма експлоатация и подчинение в сравнение с българите. Според българското пребояване от 1926 г. в страната живеят 69080 души с румънска народност, от които 42105 души във Видински окръг. Асимилационният натиск върху българските власи от средата на 20-те години на нашия век се оказва от страна на местните власти и някои националистически организации във връзка с влошените българо-румънски отношения и особено по повод положението на българите в Добруджа. Населението с влашки произход от Южна Добруджа се преселва в Румъния след Крайовския договор от 1940 г. Също както и при етническите българи в румънската Дунавска низина, липсата на образование на майчин език, еднаквата религия и продължителното съжителство с българите придават на говора, културата и самосъзнанието на етническите власи в България междуинен (гранически) характер. Преобладаващата част от тях в наши дни се самоидентифицират като българи, а използваният самоетнически "власи" отразява факта, че като цяло това население няма румънско национално самосъзнание.

При сравняването на разглежданите малцинствени групи в България и Румъния се налагат някои констатации, като: силната етно-културна обособеност на банатските българи и на аромъните; напредналата или дори завършила асимилация и раздвоеното етническо самосъзнание на населението с български етнически произход на север от Дунава и на това с влашки произход на юг от голямата река; малката численост на лицата, които се идентифицират като "българи" и "власи (румънци)" в наши дни и сходните етно-демографски пропорции. И двете малцинствени общности - на българите в Румъния и на власите в България, са част от политическата (гражданската) нация, обединяваща населението от държавите, в които живеят. Наред с това, те са обвързани с етноса или с етническата (културна) общност на държавата, от която произлизат, или с която имат езиково и етническо родство.

Законодателното регламентиране и конкретната политика на управляващите кръгове в България и Румъния към малцинствените реалности определя статута и характера на организираните движения на малцинствените групи на тяхна територия. След 1989 г. изкуствено "замразените" дотогава етнически реалности в двете съседни страни преживяват процес на възраждане, което обхваща и малцинствените общности с български и влашки произход. В съответ-

ствие с наличието на две обособени групи на етнически българи в Румъния, там се формират два организационни центъра на етно-възродителния процес, обединяващи на федеративни начала българската диаспора. В Банат се създава Българският съюз в Банат-Румъния, със седалище в Тимишоара, а в столицата Букуреш - първоначално Българско културно дружество и по-късно Общността "Братство" на българите в Румъния. От своя страна, власите са организирани в Асоциация на власите в България, която също обединява на федеративни начала дружества на етническите власи и на аромъните от различни селища в страната. Създаването на тези сдружения е спонтанен процес, който се подкрепя повече, или по-малко от родствената държава. Малцинствените организации на българи и власи имат преди всичко културно-просветен характер, а тяхната дейност цели етническо възраждане на съответните общности чрез запазване и развитие на езика и традиционната култура,

Изучаването на майчиния език в училищата се издига като основно искане от организацията на двете етнически малцинства, а законодателствата на двете страни дават съответните възможности за това. След 1990 г. в Румъния българският книжовен език се изучава факултативно от деца с български произход (461 ученици през учебната 1992/1993 учебна година) в селищата на банатските българи и в няколко училища в Букуреш и окръг Гюргево; откриват се две паралелки за подготовка на начални учители по български език в средните педагогически училища в Букуреш и Тимишоара; издават се учебници по български език и литература. По повод искането на власите за факултативно изучаване на румънски и арумънски езици в България е постигната само принципна договореност с Министерството на образованието за подготовката на този процес. Сходни са усилията на Общността "Братство" и на Асоциацията на власите за възстановяване на съществувалите в миналото българско училище в Букуреш и румънски лицей в София. След продължителни и безрезултатни дела, водени от "Братство", за възстановяване правото на собственост върху имота на разрушеното българско училище в румънската столица, през настоящата година въпросът се решава по принцип, с включването на този имот в правителствения списък на подлежащите на реституиране имоти на малцинствени организации. (Другият "български" имот, включен в списъка, е този на българското училище и църква в Констанца.) Евентуалното удовлетворяване на искането на Влашката асоциация за румънския лицей се затруднява поради това, че липсва акта за собственост на имота, а сградата е продадена от Румъния на българската държава и се използва за други цели.

Националната детерминираност на източноправославните църкви определя сходствата в църковно-религиозния статут на двете малцинствени общности. Богослужебният език в православните църкви на селищата с етно-малцинствено население в България и в Румъния е официалният език, използван в съответните патриаршии - български в България и румънски в Румъния. Изключението са двата патриаршески храма - български в Букуреш и румънски в

София, където се служи на малцинствения език от свещеници, изпращани на реципрочни начала от синодите на Българската и на Румънската патриаршия. Румънски е богослужебният език и в църквите на двете селища - квартали на Букуреш (Чопля и Попеш), населявани от българи-католици. По-различна е ситуацията при банатските българи, в чиито католически храмове службите по традиция се водят на банатски български диалект от свещеници-българи. Богослужебният език изиграва съществена роля за езиковото асимилиране или съхраняване на малцинствените общности.

Сходни са етно-културните изяви на малцинствените сдружения в двете страни - създаване и концертни изяви на самодейни фолклорни и други състезави, възраждане и отбеляване на традиционни обичаи и празници, честване на исторически годишници и т. н. В Румъния се издават два български вестника: в. "Наша глас" в Тимишоара, който е орган на Българския съюз в Банат и се списва на банатски български книжовен език, и в. "Luceafarul bulgar/Българска зорница", който е двуезичен (на български и румънски език) орган първоначално на Българското културно дружество в Букуреш, а в последствие - на Общността "Братство". Българите в Румъния имат свои периодични радио- и телевизионни предавания - на банатски български говор в Тимишоара и Арад, и на румънски език в Букуреш. Печатният орган на Асоциацията на власите в България е в. "Timpul/Време", излизаш във Видин като двуезично българо-румънско издание, към което има и приложение за аромъните.

Основното различие във функционирането на разглежданите сдружения произтича от различните източници на тяхното финансиране. Докато Асоциацията на власите в България не получава никакви помощи или субсидии от страна на българската държава и фактически се самофинансира, сдруженията на българите в Румъния развиват своята дейност основно благодарение на субсидиите на румънската държава. Тази разлика във финансовата обвързаност с държавата-домакин определя степента на автономност на малцинствените организации и обяснява поведението на техните ръководства.

Дейците на Влашката асоциация проявяват силно критично отношение към формите на принудителна асимилация, прилагани спрямо общността в миналото и дори преувеличават с пропагандна цел тяхното значение. Те търсят и намират активна подкрепа от страна на обществени и държавни структури в Румъния. Нещо повече, оспорвана и обвинявана в "антибългарска" дейност в България (първоначално Окръжният съд във Видин отказва да регистрира организацията като юридическа личност), Асоциацията на власите намира и международна изява в лицето на Федеративния съюз на европейските етнически общности - неправителствена организация на етническите малцинства в Европа. Различно е поведението на дейците на българските сдружения в Румъния. Тясно обвързани и финансово зависими от румънската държава, в своите печатни и публични изяви те избягват умишлено темата за асимилацията в миналото и акцентират върху позитивните моменти в развитието на българо-

румънските отношения и връзки през вековете. Освен това, те не търсят трибуна за своите малцинствени искания извън границите на Румъния, а отношенията им с България са все по-дистанцирани.

Другото основно различие се отнася до участието на двете малцинствени групи в политическия живот. Докато представителите на етническите власи в България правят това единствено чрез общобългарските партии, тези на етническите българи в Румъния имат възможността да се включват в политическия живот и на малцинствена основа. Трима български представители участват в първия държавен орган, създаден след декемврийските събития през 1989 г. - Съветът за национално единство, действал, като временен парламент на страната до първите парламентарни избори. От 1990 до 1996 г. депутат от името на българското малцинство в румънската Камара на депутатите е председателят на Българския съюз в Банат К.-М. Иванчов, а на третите по ред парламентарни избори в страната, проведени в края на миналата година това място се печели от представителя на Общността "Братство" Фл. Симион. На тези избори "Братство" печели 5359 гласа, а Банатският съюз - 4115 гласа (при необходима избирателна квота за малцинствен депутат - 1494 гласа). Наред с това, в местните органи на властта в селищата с компактно население с български произход са избириани негови представители от името на различни румънски партии. Същото се отнася и до селищата с компактно влашко население в България.

От друга страна, именно във връзка със специалното право на малцинствено политическо представителство в Румъния, възниква вътрешно-етническият конфликт между ръководствата на двете български организации. Формално обвързано и с получаване на финансовите субсидии от спечелилата това място организация. Зад този повод изпъкват някои обективни различия между двете общности - тази на банатските българи-католици и тази на православно-наред разбира се и с някои користни интереси, пораждат трудно преодолими препятствия пред обединението в една единствена организация. Така се съзиждат условия за противопоставяне и конфликти. Показателни за самоунищожителните измерения на конфликта са съдебните дела, контестациите или публичните дискредитирания, аргументирани често съвсем спекулативно с обвътка към който се отправят. Едва през настоящата година се очертават някои перспективи за помирение и за бъдещо създаване на общи организационни структури, които да представлят цялото малцинство.

В политическата ориентация и на двете разглеждани малцинства има определени сходства, изразяващи се в силното влияние върху тях на комунистическите, или посткоммунистическите партии. Едни от най-високите изборни резултати на тези партии в България и Румъния след 1989 г. са именно в районите, населявани съответно от етнически власи - северозападните български

земи и от етнически българи - румънската крайдунавска низина. Този факт, обясняван обикновено само с по-консервативните нагласи на преобладаващото в тези райони аграрно население, вероятно не е без връзка и с неговите етнически характеристики и специфично историческо развитие.

Аналогични са и процесите на възстановяване и интензифициране на връзките на двете етно-малцинствени общности с родствените им държави. Те се проявяват в контекста на подкрепата, която се получава "отвън", както на общество, така и на държавно равнище. Нейното най-ярко измерение е започналото от 1990 г. обучение на студенти - етнически българи от Румъния в България и етнически власи от България в Румъния, чийто брой вече е до 200 души, от всяка страна.

За разлика от тези връзки, които имат своите исторически традиции, без аналог в историята на българо-румънските отношения са връзките между самите малцинствени организации в двете страни, и по-специално между Асоциацията на власите в България и Общността "Братство" на българите в Румъния. Те се изразяват във взаимна подкрепа и осъществяване на съвместна културна дейност. Основанията за това между малцинствено трансгранично сътрудничество са отново сходното равнище на етническо самосъхранение и сходните възродителни процеси сред населението с български и влашки произход от двете страни на Дунава. Наред с това обаче, не може да се изключи и влиянието на политическия фактор по посока на търсена от страна на българските власи и на Румъния реципрочност при третиране на малцинствата.

Отношенията между България и Румъния в условията на прехода към демокрация се стимулират от отпадането на идеологическите и политическите канони на тоталитарните режими, както и от аналогичните политически и стопански проблеми. Израз на настъпилото интензифициране на двустранните контакти са подписаният в 1992 г. между държавен договор, както и склучените споразумения в различни области. Но въпреки декларираното желание за сътрудничество и официалните твърдения за липса на неразрешими въпроси в двустранните отношения, тяхното развитие се спъва от наследени и ново възникващи противоречия. Негативни предпоставки за това са запазването на властта след 1989 г. и в двете държави от силите-наследници на бившите комунистически партии, забавянето на реформите, икономическата криза. Наследеният от предходния исторически период проблем за трансграничното запазване се запазва, без изгледи да бъде разрешен в скоро време. Възниква и ново също трудно преодолимо разногласие във връзка с мястото за построяване на нов мост на река Дунав, свързващ двете съседни държави. Усилията за по-бърза интеграция със Запада често изтласкват на заден план регионалното сътрудничество.

През изминалите години на прехода етно-малцинствените проблеми не са предмет на политическите отношения между България и Румъния. Те не на-

мират място нито в междудържавния договор, нито в диалога на официално равнище. Едно от обясненията се състои във факта, че през този период двете страни имат да решават по-сериозни и "болезнени" вътрешни и външни проблеми, като трансформациите в цялостния обществен и държавен живот и етно-националните въпроси, съответно - за турското малцинство в България и нейните отношения с Македония, или - за унгарското малцинство в Румъния и нейните отношения с Молдова. Наред с това въпросите свързани с родствените етнически общности на територията на съседа от север, или от юг не пораждат никакви драматични етнически кризи, които да налагат спешил действия. Различните подходи на двете страни към вътрешното регламентиране на тези реалности също не предразполагат към тяхното включване в обсега на официалните преговори. Но мястото на тази проблематика в двустранните отношения се обяснява и с исторически предпоставки.

Добруджанският въпрос, или "ябълката на раздора" в българо-румънските отношения до Втората световна война, се решава окончателно по силата на Крайовския договор от 1940 г. Задължителната размяна на малцинствено население от двете части на разделената област на практика превръща сухопътната междудържавна граница и в етническа. Повдигането на въпроса в неговите териториални измерения не само няма реални основания в съвремието, но и не е в интерес и на двете съседни страни. Рецидивите в тази насока, които се наблюдават, макар и с различна интензивност, и в България и в Румъния особено през първите години на прехода, са израз на неизбежното след посткомунистическото "размразяване" възраждане на "историческия" национализъм или на неговото манипулативно използване от някои политически среди. Демократичното реформиране на пост тоталитарните общества ще намалява постоянно значението и влиянието на този тип национализъм.

От друга страна, налице са податки за възстановяване на принципа на реципрочността при третирането на етно-малцинствените общности в двете съседни държави. Този принцип се налага в отношенията между България и Румъния още след създаването на модерната българска държава и присъства в тях под различни форми до Втората световна война. Противоречията по неговото прилагане във връзка с обхвата на съответното население и правата, с които то ще се ползва, са една от причините за осуетяване на българо-румънските преговори по малцинствени въпроси, водени през 30-те години. Възстановяването на принципа на реципрочността в условията на съвременния етнически "ренесанс" е много вероятно, поради посочените вече сходства по отношение на произход, историческа съдба, степен на самосъхранение и етновъзродителни процеси на българските общности в Румъния и влашките общности в България. Отново с оглед на различния подход към малцинствената проблематика, инициативата за това идва повече от страна на организираните структури на власите в България, и индиректно от страна на Румъния.

Поемането на властта от реформаторски ориентирани правителства и пре-

зиденти в България и Румъния в края на 1996 и началото на 1997 г. създава предпоставките за реален напредък и в двустранните отношения. Най-сигурната основа за това са общите стратегически цели - развитие и укрепване на демократическите процеси и интегриране в европейските и евроатлантическите структури. Тези императиви ще определят и бъдещото място на етно-малцинствените проблеми в двустранните отношения. Тяхното адекватно решаване в духа на европейските демократични стандарти е едно от условията за присъединяването на двете държави към интеграционните структури на нова Европа. Наред с това, сходните етно-малцинствени реалности, рано или късно ще наложат на управляващите кръгове в двете съседни държави да поставят тази проблематика на масата на преговорите, за да я регламентират по принципа на реципрочността. Тези преговори няма да бъдат лесни. Потвърдение за това, например, са някои възражения от българските депутати при приемането на Румъния в Съвета на Европа през 1993 г. във връзка с положението на тамошните малцинства, или скорошното "кръстосване на шнагите" между българските и румънските представители в Парламентарната асамблея на Съвета на Европа при обсъждането на проблема за закрила на арумъните. Но западноевропейската практика при подобни ситуации и нейното все пошироко възприемане от пост тоталитарните източноевропейски държави сочат необходимостта, именно от такова регулиране на етническите процеси във вътрешен и международен план, което да се основава на реалностите и да загърби емоционалния национализъм.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Аспекти на етно-културната ситуация в България. Семинар, Съставител: В. Русанов, С., 1992; Аспекти на етнокултурната ситуация в България и на Балканите. Семинар, т. 2, Съставител: В. Русанов, С., 1992.

Българите в Румъния XVII-XX в. Документи и материали, Съставители: М. Младенов, Н. Жечев, Б. Нягулов, С., 1994.

Българска етнология, Етнографски институт с музей при БАН, год. XXI, 1995, Извънреден брой, Власите в България, Съставители: С. Гребенарова, В. Васева.

Българската църква и училището в Букурещ, Сборник, Научен редактор: Б. Нягулов, С., 1994.

Нягулов, Б., Българите в Румъния - минало и настояще, В: Българите в Средна и Източна Европа, С., 1995, с. 82-95.

Резултати от пребояването на населението, т. I, Демографски характеристики, С., 1994.

Benoit Rohmer F., The Minority Question in Europe. Texts and Commentary, Council of Europe, 1996.

Bugajski, J., Ethnic Politics in Eastern Europe. A Guide to Nationality Policies, Organisations and Parties, New York-London, 1994.

The Legislative and Institutional Framework for the National Minorities of Romania, Bucuresti, 1994.

Luceafarul bulgar/Българска зорница, Publicatie a Comunitatii "Bratstvo" a bulgarilor din Romania, Bucuresti, 1990-1997.

Nasa glas, Organ na Balgarskotu druzstvo ud Banata, Timisvar, 1990-1997.

Nedeva, I., Democracy Building in Ethnically Diverse Societies: The Cases of Bulgaria and Romania, In: Minorities: The Europa's Old Issue, Ed. by I. Cuthbertson and J. Leibowitz, Prague-Budapest-Warsaw-New York-Atlanta, 1993, p. 123-155.

Romania si minoritatile. Colectie de documente, Redactor: Sm. Enache, Targu-Mures, 1997.

Romanii de la sud de Dunare. Documente, Coordonata de: St. Brezeanu, Gh. Zbuccea, Bucuresti, 1997.

Timpul/Време, Ziar al Asociatiei vlahilor din Bulgaria, Vidin, 1993-1996.